

In the article the creative ties between the scientists of Galichina and Naddnipyrianska Ukraine are investigated. The cooperation between V. Antonovich, O. Barvynskiy, M. Grushevskiy, I. Franko, V. Gnatyuk, F. Vovk and other scientists of Galichina and Naddnipyrianska Ukraine is represented. The role of SOSh in the development of their creative ties is shown.

Keywords: scientific ties, Shevchenko Scientific Association, Galychyna, Naddnipyrianska Ukraine.

УДК 94 (477.83/.86): 94(100): 94(470+571) “1914/1917”

Андрій КОРОЛЬКО

ВІЙСЬКОВІ ДІЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА ПОКУТТІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто особливості російської окупаційної політики на території Покуття в період Першої світової війни. Автором показано перебіг воєнних дій, які спричинили захоплення історико-географічного регіону російськими військами, розкрито характерні риси становлення окупаційного режиму у краї, простежено непрості взаємини російської влади з місцевим населенням.

Ключові слова: Перша світова війна, Покуття, воєнні дії, фронт, окупація, окупаційна адміністрація, репресії.

Приводом до Першої світової війни стало вбивство 28 червня 1914 р. у Сараєво наступника австрійського престолу Франца Фердинанда. У війні брали участь два антагоністичні блоки європейських держав: з одного боку, це був Троїстий союз, до якого входила Німеччина, Австро-Угорщина та Італія, а з іншого – Антанта в складі Англії, Франції і Росії. Згодом до Троїстого союзу примкнули Болгарія і Туреччина і вийшла Італія, а до Антанти приєдналися Румунія, США, Італія та Японія.

Метою статті є комплексне дослідження російської окупаційної політики на території Покуття в період Першої світової війни. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: показати перебіг воєнних дій, які спричинили захоплення історико-географічного регіону російськими військами; розкрити особливості становлення окупаційного режиму у краї; простежити непрості взаємини російської влади з місцевим населенням.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються у центральних і місцевих архівних установах України. Використовуючи фондосховища Центрального державного історичного архіву України м. Київ, опрацювали дані жандармських установ Тимчасового воєнного генерал-губернаторства Галичини (ф. 365), де міститься інформація про економічний і політичний стан Покуття після його захоплення російськими військами восени 1914 р. (листування і звіти представників жандармського управління), військові дії і дислокацію окупаційних армійських частин. У Центральному державному історичному архіві України м. Львів міститься колекція документів до історії перебування російських військ на території Галичини, зокрема і Покуття, у роки війни (ф. 694), пересування підрозділів Галицького округу, м. Чернівці у 1916–1917 рр. (ф. 748).

Події Першої світової війни на Покутті знайшли своє відображення на сторінках часописів російської окупаційної адміністрації “Львовское военное слово” і “Львовский Вѣстник”, а також українських газет “Діло”, “Свобода”, “Громадський Голос”, “Буковина”. Тут міститься цінна інформація про перебіг військових дій на території краю (звіти командних частин російської і австро-угорської), спостереження очевидців про діяльність властей у часи російської окупації 1914–1917 рр.

Цінними джерелами, які проливають світло на перебіг суспільно-політичних та військових процесів у роки війни, є спогади М. Фірманюка про письменників, представників “Покутської трійці” Василя Стефаніка і Марка Черемшину (неопубліковані, зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України,

м. Київ)¹, С. Бровчука², М. Григора³ та інших. Заслужують на окрему увагу щоденники Марка Черемшини⁴ і головного пароха греко-католицької парафії м. Тисмениці о. Івана Коцюби⁵, а також українського історика Дмитра Дорошенка⁶, які фіксують по гарячих слідах перебіг воєнних лихоліть, народногосподарський стан краю після російської окупації.

Події Першої світової війни протягом тривалого часу висвітлювались крізь призму застарілої теорії й методології, нав'язаної суспільству правлячим радянським режимом. Поновому переосмислюються події Великої війни у період незалежності. Серед узагальнюючих праць з історії Першої світової війни на території України слід виокремити дослідження О. Рєєнта і О. Сердюка⁷, В. Головченка і В. Солдатенка⁸, Н. Загребельної і І. Коляди⁹, М. Литвина¹⁰. Позитивні динамічні зрушення у вивченні Великої війни окреслилися з кінця 1990-х рр. Важливою віхою стало проведення 1998 р. в Києві та Чернівцях представницьких міжнародних наукових конференцій, присвячених Першій світовій війні¹¹. Проблема перебігу воєнних дій і російської окупації краю частково відображена у дослідженнях В. Волковинського¹², А. Бахтуріної¹³, В. Заполовського¹⁴, О. Мазура¹⁵, І. Кучери¹⁶, І. Барана¹⁷, В. Савченка¹⁸, О. Добржанського, В. Старика¹⁹, М. Гуйванюка²⁰, П. Костючка²¹ та інших.

Переддень і початок Першої світової війни на території Покуття ознаменований пошуками і виявленням неблагонадійних елементів з боку австрійської влади. Відбувались масові репресії і військові розправи над мирним населенням. Особливо жорстокими по відношенню до українців, яких звинувачували у співпраці з росіянами, були угорські військові частини (угорські гонведи). М. Григор згадував, що в Городенці “мадярські війська <...> переводили безоглядні “пацифікації”, які часто кінчалися вішанням населення на сільських вербах”²². Не кращою виглядала ситуація в Снятинському повіті. Хоч з початком вересня 1914 р. у Снятині припинили роботи всі австрійські державні установи, проте місцева жандармерія жорстоко ставилася до місцевого українського населення, підозрюючи в лояльності до російських військ. Відомий громадсько-культурний і освітній діяч Снятинщини Семен Зінкевич радив: “Не говорім і не приставайте явно із собою, бо ми українці підозрілі і нас вішають, а приставайте радше з поляками і євреями”²³. У Тисмениці в умовах відступу австрійські генерали, за словами П. Волосенка, “начитавшись всяких брехонь про українців, добачували в кожному “подлу зраду”. Як вони скрізь голосили, щоб, мабуть, прикрити свої стратегічні невдачі. Глупота цих генералів доходила до того, що у випраному й вивішеному на плоті біллі добачали сигнали для ворога й грозили розстрілами <...>”²⁴. У місті в період до 20 серпня 1914 р. мали місце репресії з боку австрійських військових властей стосовно тисменицьких “русофілів”. Низка відомих громадських і культурно-освітніх діячів арештовано і відправлено до Талергофу²⁵. Декілька свідомих українців на кілька днів були затримані в товмацькій (тлумацькій) тюрмі, де їх від концтабору й можливої смерті врятувала російська козацька частина, що зайняла Товмач. Серед арештованих був і активний культурно-просвітній діяч Яків Голуб, який з цього приводу у своєму вірші каже, що “якби не ті козаченьки у шапках високих, то сидів би Яків Голуб панбіг знає доки”²⁶.

На початку Першої світової війни основний театр бойових дій розгорнувся з наступу російських військ на Україні та в Східній Пруссії. Безпосередньо на Україні воєнні дії точилися на Південно-Західному фронті, який простягався на 450 км від Івангорода до Кам'янець-Подільського. Саме тут з 10 серпня до 13 вересня 1914 р. розгорнулася грандіозна Галицька битва, в якій взяли участь близько 700 тис. чол. російських військ і понад 830 тис. чол. австро-угорської армії. Завершилась вона повною поразкою австро-угорських військ. Контрнаступ австро-угорських і німецьких військ, розпочатий у кінці вересня 1914 р. по лінії Варшава – Івангород – Нова Олександрія – Сандомир – правий берег р. Сян – Самбір – Стрий – Коломия – Чернівці, в другій половині жовтня зазнав краху. Зокрема, південна група австрійських військ, відступаючи на захід через Карпати, прогнала низку локальних битв на території Покуття. Так, в околицях Коломиї 23 жовтня російські війська захопили один кулемет, десять офіцерів, 260 солдатів. Наступного дня ув'язнили до тисячі полонених. Лише поблизу Снятина один з австрійських загонів завзято захищався до початку листопада²⁷. Покуття остаточно було окуповане російськими військами наприкінці осені 1914 р.²⁸.

Росія, сповідуючи ідею панславізму, прагнула включити до своїх меж території Галичини та Буковини. Вона вважала, що населення цих земель є однією з гілок великоруської народності, яке в силу історичних причин перебувало під владою Австро-Угорщини й зазнавало національної дискримінації. Тому історична місія Росії полягала у звільненні та приєднанні південно-західних “ісконних руських” земель до матері-Росії і закінченні тим самим справи І. Калити²⁹. Окупаційною адміністрацією стверджувалося, що прихід російських військ на територію краю зумовлений загальним збіднінням населення (“нищета Галичини”) через економічну експлуатацію матеріальних ресурсів місцевою польською шляхтою, незграбну політику австрійського уряду, намагання відродити польську державність “від моря до моря”. “Польське господарство” породило серед населення Галичини п’ять економічних типів: 1) образ експлуататора-лихваря, панівними представниками якого є жителі єврейської національності; 2) різновид незграбного (“промотаного”) польського пана-поміщика, що не може адаптуватися до сучасних реалій економічного життя і тому витісняється євреями; 3) тип міського інтелігента, що “живе першим числом місяця, щоб отримати зарплату”; 4) образ малоземельного або безземельного селянина, який протягом календарного року під тягарем державних центральних і місцевих податків постійно перебуває в злиднях; 5) міський пролетаріат, який страждає від безробіття і котрого долучають до антиросійських демонстрацій, але внутрішньо переконаний, що “допоки не буде ситий”, доти Галичина не відійде “до царської Росії”. Тому дії російської окупаційної адміністрації інтерпретувались як “високогуманні”, насамперед були спрямовані в наданні адресної допомоги злидненному населенню Галичини³⁰.

На теренах Галичини і Буковини був запроваджений жорстокий окупаційний режим. Генерал-губернатором краю було призначено графа Олександра Бобринського, який у своєму програмному виступі перед представниками міста Львів цинічно заявив: “Східна Галичина і Лемківщина споконвіку – невіддільна частина єдиної великої Русі; у цих землях корінне населення завжди було російським, устрій їх через це повинен бути заснований на російських засадах. Я буду запроваджувати тут російську мову, закон і устрій”³¹.

У повітових центрах знаходилось російське цивільне і військове командування. Всі українські установи, бібліотеки, видавництва, газети, школи було закрито. Почалися репресії і проти місцевого населення, яке звинувачували в “австрофільстві”, тобто “любові до Австрії”. За словами М. Грушевського, “поголовно висилано українських священників або всю інтелігенцію, цілі маси свідомих селян і міщан. Все те самим нелюдським способом хапали в чім застали, арештували, волочили по в’язницях і етапами висилали в Сибір без ріжниці, жінок, дітей, старців, хорих і калік. Скільки таким способом забрано і знищено людей, се переходить всяку ймовірність”³².

Страхітливою виглядала картина зруйнованих покутських міст і зухвалого ставлення окупаційних властей до місцевого населення. Так, у листі до очільника січово-стрілецького руху Сеня Горука Марко Черемшина відзначав: “... Снятин – місто має вигляд спаленого міста <...> в читальні міщанський бюст Шевченків розбили, лайном людським зогидили. В Красноставцях (село тогочасного Снятинського повіту. – А.К.), як оповідають, могилу Шевченка розрили і з’огидили. Взагалі звірилися над усім, що українське, і можеш собі уявити нашу радість, коли ми їх позбулись <...> московських паліїв та рабівників...”³³.

Керуючись “Тимчасовим положенням про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими по праву війни”, Верховний головнокомандувач 29 серпня 1914 р. видав наказ про створення Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини. В адміністративному аспекті на початку вересня 1914 р. його територія поділялася на Львівську і Тернопільську губернії³⁴. Згодом, після захоплення російськими військами значної частини Буковини, було створено Чернівецьку губернію, яку очолив С. Євреїнов. Згідно з адміністративним поділом окупованих західноукраїнських земель Покуття увійшло до складу Чернівецької (Городенківський, Коломийський, Снятинський, частина Печеніжинського, Косівського і Надвірнянського уїздів) і Тернопільської (Товмацький, частина Станиславівського уїзду) губернії³⁵. Тогочасні джерела по-різному подають інформацію про стан окупації російськими військами повітів і повітових центрів Покуття. Згідно зі свідченнями, Коломия не особливо постраждала, за винятком передмістя – німецької колонії Маріямгільф³⁶. У місті залишилось багато пред-

ставників української освітньої інтелігенції: директор гімназії С. Недільський, учителі гімназії Б. Левицький, Рибчук, Мостович, Лаврів, Даниш та ін. Заарештовано було тільки гімназійного викладача Лаврова і депутата Галицького крайового сейму Лаврука у січні 1915 р., якого через деякий час випущено на волю. Російську окупаційну владу очолив капітан Сквирський, а його заступниками були поляк за походженням Сиссак і Скалецький. Прикметно, що в Коломиї капітан Сквирський дозволив відомому видавцеві українських книг Я. Оренштайнові надрукувати українською мовою кишеньковий календарик на 1915 р. – це єдиний з черги україномовних видань твір, дозволений для публікування російською окупаційною владою³⁷.

Городенка російськими військами була зайнята 1 вересня 1914 р. Окупаційну владу очолив Сапунов, який заприятелював з місцевими поляками, а тому бурмістром призначено секретаря магістрату, представника польської національності Цвіклінського. Начальником Городенківського повіту став Миколаєнко, а його заступником Єрмолін. Настав жорстокий окупаційний режим. Розповсюджувалися відозви на російській, польській і румунській мовах з вимогою, що у всіх, у кого є українські книжки, віддавати російській адміністрації. Проведена перевірка місцевої української приватної гімназії, інвентар якої передано керівному осередку жандармерії. Особливо жорстокими були репресивно-каральні дії по відношенню до національно-свідомих жителів с. Серафинці Городенківського повіту. Жандармерія на чолі з російським офіцером Єрмоліним заарештувала і побила в приміщенні місцевого “Народного Дому” вчительку Орісю Коновалівну та її брата, учня VII класу Городенківської гімназії Олексія, студентів Івана Жогаєвича і Василя Рогожинського, а також викладача навчального закладу Яківчика. Їх перевезли до повітового міста, де “посадили в неопалених казматах серед тріскучого морозу, де просиділи майже до приходу австрійських військ”³⁸. Напередодні контрнаступу австро-угорських військ 16 лютого 1915 р. російська окупаційна влада здійснила арешт відомого громадсько-політичного діяча, депутата австрійського парламенту Т. Окуневського³⁹.

Дещо іншу картину стосовно окупації Снятинщини подав Микола Фірманюк. Перший російський патруль увійшов до Снятина 3 вересня, а остаточно укріпилися у жовтні 1914 р. На думку очевидця подій, російські частини в місті поводити себе людяно, у порівнянні з попереднім станом, у Снятині і в околицях життя виглядало спокійним. На відміну від Т. Окуневського, до іншого депутата австрійського парламенту Василя Стефаніка російська окупаційна влада ставилась приязно. В. Стефанік оповідав, що в його рідне с. Русів неодноразово приходили російські офіцери-українці і говорили, що знають його як письменника і виказували йому пошану. Проте місцеве українське населення не йшло на співпрацю з росіянами, бо “австрійські розвідники-добровольці гляділи за всім пильно, і на випадок повороту Австрії, біда готова”⁴⁰.

На Товмаччині українське населення прихід російської окупаційної влади у вересні 1914 р. сприйняло ворожо, здійснюючи перешкоди в організації її діяльності. Керівники українських громад сіл Хотимир, Грушка, Долина і Братишів Товмацького повіту відмовилися збирати податки в населення на користь царської влади. За підбурювання селян с. Долина до непокори заарештовано й відправлено на заслання відомого українського скульптора і громадського діяча Михайла Бринського. У с. Олеша антимосковську агітацію проводив Іван Кузьма (Байдак), який відкрито говорив російським офіцерам: “Від повітря, граду огня і московського панованя хорони нас, Господи”. Національно свідомі вийти сіл Товмацького повіту відмовлялися в урядових приміщеннях знімати портрети австрійського імператора Франца Йосифа. У селах Горигляди, Грушка, Палагичі і Братишів селяни навіть переховували австро-угорських воїнів, а в Петрилові і Колінцях по кілька раз обривали телефонний і телеграфний зв'язок штабу російських військ і жандармерії. У відповідь окупаційна влада заарештувала місцевих жителів, переважно учителів шкіл та греко-католицьких священиків⁴¹.

Наприкінці 1914 р. – на початку 1915 р. російська окупаційна адміністрація на всій території Галичини, зокрема і на Покутті, провела анкетування про стан суспільно-політичного і соціально-економічного життя краю. У донесенні Тимчасовому Жандармському управлінню Воєнного генерал-губернаторства в Галичині від унтер-офіцера м. Коломия за 18 січня 1915 р. вказувалося, що з приходом російських військ “поляки, русини (українці) і загалом усе населення не проявляють незадоволення до Росії, російського імператора, російської влади, а тому

Галичина мала б відійти до Російської імперії, а євреї ще надіються, що австрійські війська мають повернутися до Галичини”. Католицьке (римо-католицьке) і уніатське (греко-католицьке) духовенство поводять себе обережно, проте при богослужінні згадують австрійського імператора Франца Йосифа. Інтелігентний прошарок населення Коломиї не проявляє незадоволення проти росіян⁴².

Соціально-економічне становище Покуття характеризувалося масовими реквізиціями з боку російської окупаційної влади. Жителі Коломийського повіту у визначений час кожного тижня змушені були за власний кошт доставляти велику рогату худобу до Коломиї або Корнича. При відступі навесні 1915 р. російські військові частини забрали у місцевого населення багато сіна, залишаючи худобу без корму⁴³.

Переслідувалося єврейське населення. Зокрема, в Коломиї пограбовано третину будинків, переважно жителів єврейської національності. Цікаво, що у своїй звітності окупаційна адміністрація вказувала, що в пограбуванні євреїв причетними були й місцеві українці⁴⁴. Вже на другий день після приходу російських військ у Тисменицю у вересні 1914 р. військовий комендант Гун, що був яскраво вираженим антисемітом, наказав усім євреям під загрозою кари смерті покинути Тисменицю і відправлятися “до своїх” за лінію фронту. Похід у “супроводі” морозу, снігу і вітру до с. Волосів, де проходила лінія фронту, тривала три дні. Однак австрійське командування відмовилося їх пропустити і не залишалося іншого виходу, як повертатися назад, оскільки ніхто не хотів замерзати серед поля⁴⁵. Вдруге російська жандармерія напередодні свого остаточного відступу з Тисмениці у квітні 1915 р. намагалася виселити євреїв з міста. Д. Хіровський вказував, що 27 квітня військовий комендант вислав з міста близько 300 осіб євреїв у віці від 8 років до Золочева, Зборова, Сисова і Язлівця⁴⁶. Греко-католицький священник І. Коцюба зазначав, що 28 квітня “російські власті військові випровадили жидів-мужчин з Тисмениці в напрямку Станиславова, а жінки й діти залишились”⁴⁷.

Надто жорстокими до місцевого населення були російські козацькі частини. Так, керівництво м. Тисмениця звернулося до окупаційного керівництва в Товмачі, де “просили коменданта війська російського про захист від козаків і солдатів, які нападають на християн та жидів і забирають гроші й дорогоцінні речі”⁴⁸. У с. Печеніжин на Коломийщині жорстокістю відзначалися “черкеські козаки”, яких особливо боялися місцеві євреї і жінки. Останні разом із дітьми увечері ішли до тих хат, де був хтось із чоловіків⁴⁹. На Коломийщині російські козаки були жорстокими до жителів єврейської національності: “Жидівські торговлі спліндрували й знищили зовсім. Що для козаків видавалося цінним, те забирали зі собою, все інше кидали на вулицю й нищили. В коршмі забрали всі напитки, повибивали шиби, а уряджене знищили... Як людність була перестрашена вказує се, що хлопи не сьміли навіть виходити до роботи на поли”⁵⁰. А в с. Нижнів Товмацького повіту посеред дня початку вересня 1914 р. російські козаки нападали на єврейські крамниці і полишені помешкання: “З крамниць викидано на улицю, або на сьміте всі товари, а з помешкань меблі, начине, біле, образи і ин. <...> Відразу по тім всі пізнали і зрозуміли, що московський жовнір є безперечно варвар, некультурний, не має почуття законного ладу і приватної власности”⁵¹. Характеризуючи жорстокість російських козаків (“20.12. День ясний, теплий, ночі темні, місяць серпом, тільки звечора. Яким оповідає, що повели нині 280 бранців, наших жовнірів і що повели гуцулів, 20 жінок і дівок, тих, що каміння зі скал спускали, а село їх спалили. Нагайками їх били, аж кров йшла <...>”), покутський письменник Марко Черемшина у своєму “Щоденнику” подає не зовсім схвальну характеристику зовнішнього вигляду солдатів російської армії: “<...> в сивих шапках, сивий мундир, а зверху біла порошниця полотнянка. Арапник на плечах, вуси біляві, лица червоно-білі, набрясклі, спиті <...>”⁵².

Російська жандармерія Коломийського уїзду у своїх донесеннях до Жандармського управління Воєнного генерал-губернаторства в Галичині теж визнавала жорстокість злодіянь козацьких військових частин на місці⁵³. А громадські активісти Тисмениці греко-католицький священник І. Коцюба, вірменський парох і бурмистр Малащук ходили до Товмача і “просили коменданта війська російського про захист від козаків і солдатів, які нападають на християн та жидів і забирають гроші й дорогоцінні речі”⁵⁴.

У національно-культурній політиці окупаційна влада намагалася зросійщити всі ділянки своєї роботи. Невідомий кореспондент російського окупаційного часопису “Львовській Вѣстникъ”, прізвище якого ховається під псевдонімом “Скіф”, вказував, що напередодні Першої світової війни були створені передумови для русифікації населення Покуття і Поділля. Зокрема, тут зв’язок з Росією був значно глибшим і сильнішим, ніж в інших куточках Галичини. Звідси вийшов шанований у великоросійському суспільстві о. І. Наумович, який в 1871 р. почав видавати в Коломиї русофільський часопис “Русская Рада”⁵⁵.

В освітній сфері за допомогою місцевих москвофілів планували зрусифікувати народні, виділові, середні, фахові і вищі навчальні заклади Східної Галичини і Північної Буковини. Українську мову царський уряд намагався викоринити з офіційного діловодства: “<...> ні в суді, ні в уряді, ні в школі не вільно нашому народови уживати своєї рідної мови”⁵⁶. Оскільки не вистачало вчителів з російською мовою викладання, окупаційна влада за допомогою “Русского Народного Совета” запрошувала учителів з Російської імперії. Відкрились курси російської мови для галицьких учителів у Львові, Самборі, Станиславові, Тернополі і Чернівцях, де викладали виключно московські професори і вчителі, а їхніми учасниками здебільшого були москвофільські студенти і педагоги⁵⁷.

Австрійські війська з самого початку російської окупації намагалися повернути Покуття. Наступальні операції австрійських військ спостерігалися на початку жовтня 1914 р., у січні 1915 р., однак вони були невдалими. Хоча на початку лютого 1915 р. австрійцями на деякий час були захоплені Коломия, Тисмениця, Городенка⁵⁸. Військові зведення російського штабу Головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту заперечували поразки власних збройних сил, наголошуючи на успішних військових діях у м. Станислав, Тисмениця, с. Ворона і Підпечари Станиславівського повіту (хоча очевидець подій, кореспондент часопису “Львовское военное слово”, прізвище якого ховається під криптонімом Р. С., вказував, що росіяни, відступаючи до Галича, залишили Станиславів 6 лютого⁵⁹)⁶⁰. На терені Станиславівського району військовими діями у період з 8 до 18 лютого російські збройні сили захопили 5 гармат, 62 кулемети, 153 офіцерів, 18 522 (?) солдати, 519 коней⁶¹.

Головна лінія фронту на середину лютого 1915 р. проходила в районі сіл Серафинці і Незвисько Городенківського повіту біля Дністра. Австрійська військова команда намагалася у своїх звітах показати легкість захоплення населених пунктів Покуття. Зокрема, при першому здобутті Коломиї в середині лютого австрійська адміністрація втішалася тим, що “Москалів побито так ґрунтовно, <...> не могли вони навіть завчасу втікнуту і висадити мосту над Прутом”⁶².

З кінця лютого 1915 р. розпочався контрнаступ російських військ. 20 лютого захоплено покутські містечка Товмач і Нижнів. Фронт на 2 березня 1915 р. проходив по лінії Товмач – Отинія – Терновиця. До середини березня російські війська захопили Тисменицю, Отинію, під повним контролем знаходилася Коломия. Проте наприкінці березня 1915 р. австро-угорські війська вкотре намагалися повернути Покуття, зокрема її північну частину. В донесенні унтер-офіцера Станиславівського жандармського управління Фурмана до начальника відповідного відомства воєнного генерал-губернаторства від 3 квітня 1915 р. вказувалося, що ворог артилерійським обстрілом серйозно поруйнував населені пункти передмістя Товмача Колінці, Гринівці і Грушку, місцеві жителі залишилися без хати над головою⁶³.

Протягом другої половини весни 1915 р. австрійські війська розпочали загальне звільнення Покуття. Проте наприкінці квітня – в першій половині травня російські війська при допомозі перекинутих частин з північної Бессарабії вкотре спробували здійснити контрнаступ, намагаючись розірвати австро-німецький фронт між містами Отинія і Городенка, на північ від Коломиї і над р. Прут на схід від Чернівців⁶⁴. Кровопротитні бої проходили біля Обертину, північних околиць Коломиї і Снятина та неподалік Чернівців. Російський штаб Верховного головнокомандуючого військ Південно-Західного фронту у своїх воєнних зведеннях намагався показати легкість захоплення населених пунктів Покуття, інколи подаючи викривлені (перебільшені) дані здобуття в полон живої військової сили і трофеїв австрійської армії. Зокрема, 30 квітня вдалою виявилася вилазка окупаційних військ під керівництвом Осовського поблизу с. Жуків і Жукотин Коломийського повіту. Російські піхотинці взяли в полон тисячу солдатів, а

терські козаки перехопили під час втечі з окопів 1 500 австрійських військовослужбовців (за іншими даними, захопили в полон 12 офіцерів, 1 700 солдатів, а також три кулемети⁶⁵⁶⁶). Того ж дня вранці здобуто позиції противника в районі с. Кривотули, Королівка і м. Отинія Товмацького повіту. У ході жорстокої битви захоплено сусідні с. Прибилів і Пужники Товмацького повіту, ув'язнено 56 офіцерів, 4 387 солдатів, а як трофеї взято 4 гармати, 6 кулеметів і 2 бобмомети⁶⁷.

На іншому військовому напрямку 29 квітня здобуто Городенку, захоплено в полон 49 австрійських офіцерів і 3 800 солдатів⁶⁸. Після кровопролитних сутичок увечері 30 квітня російські війська ввійшли до Снятина, взято в полон 9 австрійських офіцерів, 300 військовослужбовців нижнього стану, а також в якості трофеїв здобуто один кулемет і один автомобіль. Наступного дня взято Надвірну⁶⁹. 22 травня окупанти переправили військові частини на правий берег р. Прут між Делятином і Коломиєю. Всі спроби австрійської армії відбити стратегічні позиції зазнали краху⁷⁰. 29 травня росіянам вдалося зупинити контрнаступ австрійських військ поблизу м. Тисмениця Товмацького повіту, взято в полон 33 офіцери і 490 солдатів⁷¹. 31 травня – 2 червня австрійці спробували атакувати військові позиції росіян в с. Нижнів Товмацького повіту біля Дністра, однак останнім вдалося відбити артобстріл і захопити в полон 1 500 солдатів⁷².

Тогочасна російська окупаційна преса хизувалася, на перший погляд, легкими перемогами: “На всіх напрямках противник поспішно відступає, переслідуваний нашою кіннотою і передовими частинами”⁷³. Проте російська офензива виявилася невдалою⁷⁴. Штаб Верховного головнокомандуючого російських військ, незважаючи на окремі успішні локальні дії, визнавав складність захоплення головного міста Покуття Коломиї протягом травня 1915 р.⁷⁵, підтверджував, що на початок червня окупаційні збройні сили відійшли між Дністром і Прутом до Чернівців, дислокуючись у рамках кордонів, визначених напередодні Великої війни⁷⁶.

У червні 1915 р. головні стратегічні пункти Покуття Городенка, Снятин, Обертин, Коломия, Товмач, Тисмениця остаточно захоплені австрійськими військами. Фронт посунувся на північний схід. До осені російські війська залишили всю Східну Галичину, а також Північну Буковину і 5 повітів Волині⁷⁷.

На початку 1916 р. російські війська спробували повернутися в Східну Галичину. Одна з ліній фронту, на якому знаходилася 9-та російська армія, проходила по лінії Тисмениця – Нижнів – Порхова – Ялівець – Чортків. Однак особливо “ожив” фронт наприкінці весни 1916 р. Новий наступ Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова на просторі від Луцька до Чернівців розпочався у кінці травня. Наступ російських військ на територію Покуття відбувався в кількох напрямках. У першій декаді червня відбувалися запеклі бої за контроль над р. Дністер. Російські війська захопили Снятин і Городенку. Особливо вперті бої відбувались в районі с. Незвисько Городенківського повіту⁷⁸. Інший напрям наступу російських військ мав місце в районі Коломиї і Станиславова⁷⁹. У другій половині червня австрійські війська змушені залишити Коломию. Російські кавалеристи великими силами наступали на північ від Обертини, однак австрійській піхоті й артилерії вдалося на деякий час призупинити атаку ворожих сил⁸⁰.

Наступ російських частин на територію Покуття у червні – липні 1916 р. був серйозно підготовленою військовою акцією (використовувалася військова авіація і кавалерія), про що свідчить вказівка австрійського командування від 12 червня 1916 р. опорожнити м. Товмач за один день: “Пусте і глухе місто представляло дуже сумний вид. Майже всі склепи замкнені, на улиці великий військовий рух, цивільних людей нігде не видно <...>”⁸¹.

Наприкінці липня 1916 р. військова ситуація на Покутті нормалізувалася. Австрійській армії Ботнера вдалося стримати наступ російських військ на лінії від устя р. Коропець до р. Дністер – Озеряни – шлях між м. Товмач і с. Незвисько – залізнична дорога в районі с. Черемхів поблизу Отинії. Отож стратегічно важливі для австрійської армії містечка Товмач і Отинія не були зайняті російськими військами. Інша фронтова лінія простягалась на південь від Станиславова на Саджавку, Ланчин до Делятина і Татарова, де проходили серйозні військові сутички. Часопис “Діло” стверджував, що неправдивою є інформація про загальну втечу українського населення в ході наступу російських військ на територію Північної Буковини, за винятком євреїв, які дізналися про страту побратимів, здійснених російськими козаками в м. Снятин⁸².

Проте на початку серпня 1916 р. Товмач опинився на лінії серйозних військових сутичок між австрійцями і росіянами. Завязані битви проходили біля с. Живачів і Озеряни Товмацького повіту, а ще один населений пункт Хотимир фактично був поділений на половину двома ворожими дивізіями. Інша стратегічна лінія на Покутті проходила вздовж залізничної колії в с. Черемхів Коломийського повіту на шлях зі Станиславова до Коломиї. Третій фронт на території краю проходив від с. Живачів до р. Дністер через с. Долина Товмацького повіту до гирла р. Коропець. Особливо жорстокі бої відбувалися в районі с. Озеряни Товмацького повіту, де черкеські козаки в лавах російської армії “з шаблею і списом в руках, з кинжалом в зубах” спробували здобути населений пункт. Внаслідок такої несподіваної атаки загинуло 12 і поранено 20 цивільних осіб, у сусідньому с. Ісаків загинуло більше 100 цивільних осіб⁸³.

У другій декаді серпня 1916 р. здійснювався наступ російських військ на фронті по периметру 25 км в напрямі Тисмениці. Головним стратегічним завданням було здобуття Товмача і його околиць та території краю вбк залізничного шляху Станиславів – Коломия. В ході здобуття частини території Покуття російські війська використали отруйні гази невідомого походження. У полон потрапило 2 тис. австрійських військ. Здобуто населені пункти Товмацького повіту Нижнів, Братишів, Палагичі, Надорожна, Чорнолізці, Кривотули і Отинія. Відступаючи, австрійські війська спеціально знищували мости і різноманітні склади з боеприпасами і амуніцією, аби не дісталось ворогу⁸⁴. 8 серпня 1916 р. російська армія Лешицького здобула Тисменицю, захопивши в полон 88 офіцерів і 7 400 австрійських солдатів. Частина російських військ просунулася далі на захід в напрямі Станиславова⁸⁵.

Таким чином, протягом червня – початку серпня 1916 р. Покуття знову опинилося в руках росіян. На початок вересня 1916 р. Південно-Західний фронт вийшов на лінію: р. Стоход – Киселин – Золочів – Бережани – Галич – Станиславів – Ворохта⁸⁶. У результаті Брусилівського прориву (4 червня – 20 вересня 1916 р.) на окупованих російськими арміями територіях було утворене “Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, захоплених по праву війни” з центром спочатку в Тернополі, а згодом у Чернівцях. В адміністративному аспекті воно поділялося на дві губернії: Тернопільську та Чернівецьку. Територіальні межі останньої охоплювали Буковину та Городенківський, Коломийський, Снятинський і Косівський повіти. Тернопільська губернія включала в себе всі окуповані російськими військами галицькі повіти, крім Покуття (якщо не врахувати більшу частину територію Товмацького повіту, яка залишалася у складі Тернопільської губернії. – А.К.)⁸⁷.

Окупація Покуття 1916 р., хоч була короткотривалою, але мала більш жорстокий характер, ніж у другій половині 1914 р. – на початку 1915 р. Особливих руйнувань зазнали населені пункти. Польський кореспондент “Познанського кур’єру”, який знаходився в лавах російської армії, так описав руйнацію Покуття: “Треба би затратити всякі людські почування, щоби не защеміло серце у кого небудь, хто мусить дивити ся на згарища, в які обернула сю країну воєнна пожежа. Страшно описувати, що зроблено з тою землею і з тим народом <...> Недавно їздив я з Коломиї до Чернівців, задержуючи ся по дорозі у місточках. Всюди там сумний образ знищення. Кілька кілометрів за Коломисю, по правім боці шляху, було село, в яким зберегло ся лише кілька хат. Снятин зовсім виселений, дуже знищений і спалений, особливо часть міста коло ринку і головного гостинця <...>”⁸⁸. На початку 1917 р. Коломия виглядала спустошеною, залишилось близько 5–6 тисяч мешканців: “Цілі части міста пусті. <...> Нема палива, нафти, цукру, чаю, а мало мяса і набілу. В околиці дворів майже нема. Від Коломиї по Городенку не заорано ні одного морга поля під озимину”⁸⁹. Захопивши втретє Тисменицю, козаки й солдати знову вдалися до грабунків. За словами очевидця тих подій, члена міського уряду Д. Хіровського, козаки позабирали з приміщення гміни шафи і столи, “документи порозкидували і завели коней до приміщення. Прихід до міста російських військ цього разу остаточно dokonав справи державного значення. Упродовж кількох днів росіяни грабували, вбивали і гвалтували ціле місто. Ночами Тисменицю освічували зарева від пожеж”⁹⁰.

Про складне матеріальне становище місцевого населення вказував і уповноважений Всеросійського союзу міст на Південно-Західному фронті, відомий український історик Дмитро Дорошенко, який з 1915 р. очолював відділення допомоги українцям на окупованих російськими військами територіях Галичини і Буковини. У праці “По Галиции” [Дорожные впечат-

лення о бедственном положении населения в период войны]” він писав: “Навіть моральний стан населення по відомій степені впливає на настрій військ, не говорячи вже про голод чи хвороби. Тому і військові власті і Тимчасова військова адміністрація неодноразово зверталась до громадських організацій з проханням зайнятися справою допомоги населенню. Ми не говоримо вже про відомий моральний обов’язок забезпечити харчуванням населення областей, зайнятих по праву війни. Обстеження прифронтової смуги і бесіди з представниками місцевого населення привели до висновку, що населення потребує не стільки в безкоштовному харчуванні, або в інших яких-небудь видів дарованої допомоги, скільки в наданні можливостей отримувати необхідні продукти за гроші”. Український діяч зауважив, що варто відродити українські кооперативи, які успішно функціонували до війни: населення звикло до організації, самостійності і самопомоги. Російська окупаційна адміністрація для цього не повинна створювати перешкоди, а зобов’язана зайнятися доставкою усього необхідного для жителів краю⁹¹.

Навчене гірким досвідом російської окупації 1914–1915 рр., місцеве українське населення не втікало з рідних домівок, віддаючи на поталу власні господарства ворогу. Греко-католицькі священики Товмацького повіту залишилися на місці, опікуючись селянами, не даючи можливості росіянам здійснювати мародерство і реквізицію майна. Самі ж селяни, переважно жінки, ховали майно в безпечніше місце, далеко від ворога: “Се повинно бути приміром і для інших селян і селянок в часі наїзду і вони рівнож не повинні кидати свого села, остати на місці і втерпіти все, що може нанести тяжка воєнна хвиля”⁹².

Брусилівський прорив через великі втрати остаточно підірвав боєздатність як австро-угорської, так і російської армій. На фронтах знову почалася позиційна війна, яка тривала до весни 1917 р. Попри намагання австро-угорської армії звільнити територію Східної Галичини і Північної Буковини, довгий час залізнична мережа на території Покуття і Північної Буковини знаходилася в руках росіян. Стратегічним вважався Коломийський вузол, до якого входили залізничні лінії Коломия – Делятин – Хриплин, Коломия – Стефанівка, Коломия – Лужани, Лужани – Стефанівка – Заліщики, Неполоківці – Вишняця, що утримувалися царською владою до літа 1917 р.⁹³.

У роки Першої світової війни Покуття остаточно від російських військ було звільнено восени 1917 р.

Таким чином, Покуття стало ареною безперервних воєнних дій, за роки війни фронт чотири рази проходив її територію. Присутність російських військ і жандармерії 1914–1915 рр. супроводжувалася реквізицією народногосподарського реманенту і майна, переслідуванням жителів єврейської національності, жорстокістю російських козацьких частин. Наступна окупація краю в ході Брусилівського прориву 1916 р., хоч була короткотривалою, але мала більш жорстокий характер. Проте, навчене попереднім гірким досвідом попередньої окупації, місцеве українське населення не втікало з рідних домівок, намагаючись захистити майно від злодіянь російських військових частин. З поверненням австрійської влади більшість осіб, запідозрених у співпраці з росіянами, заарештовували й депортували в концентраційні табори. У 1917 р. воюючі сторони опинилися на грані виснаження, що призвело до падіння двох імперій: Російської у 1917 р. і Австро-Угорської у 1918 р. Водночас Перша світова війна засвідчила марність сподівань імперських кіл встановити тотальний контроль на західноукраїнських землях. З іншого боку, політизація українського суспільно-політичного руху наприкінці XIX – на початку XX ст., поширення ідей національної державності й соборності у Галичині і, зокрема, на Покутті створили необхідні передумови до збройної боротьби за Українську державу.

¹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ІЛ НАН України), відділ рукописних фондів і текстології, ф. 8 Василь Стефаник, спр. 916. Фірманюк М. М. “Спомини про Василя Стефаника”, 2 зошити, 1–22 арк. (4 чисті). 19.IX.1951; 2 – 14 арк. (1 чист.) – [Б. д.]; ф. 12 Марко Черемшина, спр. 161. Фірманюк М. М. “Спогади про Марка Черемшину (Д-ра Івана Семанюка)”. 25 серпня 1952 р. – 24 арк., 2 зошити.

² Бровчук С. Г. Колісь повітове містечко Печеніжин / С. Г. Бровчук // Коломия й Коломийщина : зб. споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Вид. Комітету Коломийян, 1988. – С. 527–553.

- ³ Григор М. Перший прихід царських військ до Городенки та їхнє “адміністрування” / М. Григор // Городенщина : Історично-мемуарний збірник / зред. Михайло Г. Марунчак. – Нью Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – [Український архів. Т. XXXIII]. – С. 121–126.
- ⁴ ІЛ НАН України, відділ рукописних фондів і текстології, ф. 12 Марко Черемшина, спр. 72. Щоденник, що починається з 18 грудня [1914], 12 арк.; Черемшина Марко. Щоденник / Марко Черемшина // Твори : у 3 т. / за ред. Я. Пеленського. – Львів : Измагд, 1937. – Т. 3. – С. 125–142.
- ⁵ Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 486 с. – С. 185–199.
- ⁶ Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУ ім. В. Вернадського НАН України), ф. 318 Архів Дорошенка, од. зб. 35 [Дорошенко Дмитро Іванович] “По Галиции” [Дорожные впечатления о бедственном положении населения в период войны]. [1916–1917 гг.]. Автограф 8, 1 екз., 17 арк.
- ⁷ Реєнт О. Перша світова війна і Україна / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.
- ⁸ Головченко В. І. Українське питання в роки Першої світової війни : монографія / В. Головченко, В. Солдатенко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.
- ⁹ Загребельна Н. Велика війна: Українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Н. Загребельна, І. Коляда ; ред. О. П. Реєнт ; Ін-т історії України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : [б. в.], 2006. – 193 с.
- ¹⁰ Литвин М. Р. Український та польський істеблїшменти у період “Великої війни” і національно-демократичних революцій (1914–1918) / М. Литвин // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 13 : у 2 ч. Ч. 1 : Україна – Польща: історія і сучасність : зб. наук. праць і спогадів пам’яті П. Калениченка (1923–1983). – С. 157–175.
- ¹¹ Перша світова війна і слов’янські народи : м-ли міжнар. наук. конф., 14–15 трав. 1998. – К., 1998. – 251 с.; Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: м-ли міжнар. наук. конф., присв. 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – 326 с.
- ¹² Волковинський В. М. Бойові дії на українських землях в роки Першої світової війни / В. М. Волковинський // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. 4. – К. : Ін-тут історії України НАН України, 2002. – С. 52–70.
- ¹³ Бахтурина А. Ю. Окраины российской империи: государственное управление и национальная политика в годы первой мировой войны (1914–1917 гг.) / А. Ю. Бахтурина. – М. : РОССПЭН, 2004. – 392 с.; її ж. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А. Ю. Бахтурина ; [В. В. Шелохаев (предисл.)]. – М. : АИРО-XX, 2000. – 264 с.
- ¹⁴ Запововський В. Вплив Горлицької операції на активізацію бойових дій на фронтах Східної Галичини та Буковини / В. Запововський // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 31–39.
- ¹⁵ Мазур О. Я. Східна Галичини у роки Першої світової війни (1914–1918): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / О. Я. Мазур. – Львів, 1997. – 22 с.
- ¹⁶ Кучера І. Суспільно-політична і культурно-релігійна діяльність російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині в роки Першої світової війни / І. Кучера // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам’яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 трав. 2007 р. / за ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – С. 62–69.
- ¹⁷ Баран І. Політична діяльність російської окупаційної адміністрації в Галичині (1914–1915 рр.) / І. Баран // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 17. – С. 154–161.
- ¹⁸ Савченко В. Н. Восточная Галиция в 1916–1920 годах (этнополитическая ситуация в крае) / В. Н. Савченко // Отечественная история. – 2004. – № 2. – С. 96–113.
- ¹⁹ Добржанський О. В. Бажаємо до України! / О. В. Добржанський, В. П. Старик. – Одеса : Маяк, 2008. – 1168 с.
- ²⁰ Гуйванюк М. Ставлення російської окупаційної влади до січового руху в Галичині та на Буковині під час Першої світової війни / М. Гуйванюк // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи : м-ли міжнар. наук. конф., присв. 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22–24 верес. 1998 р.). – Чернівці : Рута, 2000. – С. 39–42.
- ²¹ Костючок П. Гуцульщина в роки російської окупації в період Першої світової війни / П. Костючок // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2006–2007. – Вип. 12–13. – С. 197–205.

- ²² Григор М. Перший прихід царських військ до Городенки... – С. 121.
- ²³ ІЛ НАН України, відділ рукописних фондів і текстології, ф. 8, спр. 916, арк. 20.
- ²⁴ Волосенко П. Тисьмениця / П. Волосенко. – Нью Йорк : Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. – С. 47.
- ²⁵ Там само. – С. 47–48.
- ²⁶ Андрухів І. Тисмениця... – С. 186.
- ²⁷ На галицькомъ фронтѣ... // Львовское военное слово. Ежедневная военная, политическая, общественная и литературная газета. – 1914. – 28 октября. – № 27. – С. 1.
- ²⁸ Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт-Львів, 2012. – С. 142.
- ²⁹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 124; Костючок П. Гуцульщина в роки російської окупації... – С. 198.
- ³⁰ Л. Галицкое обозрѣніе. Экономическое положеніе Галичины / Л. // Львовское военное слово. – 1914. – 27 сентября. – № 2. – С. 1–2; Мѣропріятія Правительства въ Галичинѣ. Помощь Русскаго Правительства населенію Галичины // Львовское военное слово. – 1914. – 27 сентября. – № 2. – С. 2.
- ³¹ Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. : у 2 т. Т. 1 : Доба Центральної Ради / Д. І. Дорошенко ; упоряд., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко. – К. : Темпора, 2002. – С. 30.
- ³² Покуття. Історико-етнографічний нарис... – С. 143.
- ³³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 385 Горук Семен (1873–1920), військовий діяч, отаман Легіону УСС, начштабу Начальної Команди УГА, журналіст, оп. 1, спр. 41, арк. 61; Гуйванюк М. Щоденник Марка Черемшини як історичне джерело / М. Гуйванюк // Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації, документи. – Снятин : Прут Принт, 2007. – С. 33–39.
- ³⁴ Волковинський В. М. Бойові дії на українських землях... – С. 60.
- ³⁵ ЦДІАЛ України, ф. 6964 Колекція документів до історії перебування російських військ на території Галичини в період Першої світової війни. 1914–1919 рр., оп. 1, спр. 22. Списки повітів та їх начальників Львівської, Тернопільської та Чернівецької губерній. 1915 р., арк. 1–2.
- ³⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 365 Жандармское учреждение Временного военного генерал-губернаторства Галиции, оп. 1, спр. 325. О количестве населения до и после военных действий в г. Коломые, наличии фабрик и заводов, составе населения, роде занятый, арк. 143.
- ³⁷ З Коломиї // Свобода. Ілюстрована політична, просвітна і господарська часопись. – Відень, 1915. – 9 цвітня. – Ч. 9. – С. 4–5.
- ³⁸ Григор М. Перший прихід царських військ до Городенки... – С. 123–124.
- ³⁹ Там само. – С. 124–125; Вісти з краю. Городенка // Свобода. – Відень, 1915. – 18 червня. – Ч. 19. – С. 5–6.
- ⁴⁰ ІЛ НАН України, відділ рукописних фондів і текстології, ф. 8, спр. 916, арк. 22–23.
- ⁴¹ Вісти з краю. Товмаччина // Свобода. – Відень, 1915. – 17 серпня. – Ч. 26–27. – С. 6; Дописи з краю. В. Л. Братишів (пов. Товмач). (Дев'ять місяців в московськiм ярмі) / В. Л. // Свобода. – Відень, 1915. – 18 грудня. – Ч. 40. – С. 3.
- ⁴² ЦДІАК України, ф. 365, оп. 1, спр. 256. Донесенія начальнику жандармского управления военного генерал-губернаторства Галиции о приеме унтер-офицером Станиславского пункта и отъезде в командировки... 2 декабря 1914 г. – 10 апреля 1915 г., арк. 143.
- ⁴³ Бровчук С. Г. Колись повітове містечко Печеніжин... – С. 535.
- ⁴⁴ ЦДІАК України, ф. 365, оп. 1, спр. 325, арк. 143.
- ⁴⁵ Андрухів І. Тисмениця... – С. 192.
- ⁴⁶ Chirowski D. Dzieje miasta Tuśmienicy / D. Chirowski. – Lwów, 1938. – S. 48.
- ⁴⁷ Андрухів І. Тисмениця... – С. 192.
- ⁴⁸ Там само. – С. 187.
- ⁴⁹ Бровчук С. Г. Колись повітове містечко Печеніжин... – С. 533.
- ⁵⁰ З Коломиїщини // Свобода. – Відень, 1915. – 2 марта. – Ч. 4. – С. 6.
- ⁵¹ Дописи з краю. В. Л. Братишів (пов. Товмач). (Дев'ять місяців в московськiм ярмі) / В. Л. // Свобода. – Відень, 1915. – 18 грудня. – Ч. 40. – С. 2.
- ⁵² ІЛ НАН України, відділ рукописних фондів і текстології, ф. 12, спр. 72, арк. 3, 7; Черемшина Марко. Щоденник... – С. 126, 131; Гуйванюк М. Щоденник Марка Черемшини як історичне джерело... – С. 36–37.
- ⁵³ ЦДІАК України, ф. 365, оп. 1, спр. 325, арк. 143–144.
- ⁵⁴ Андрухів І. Тисмениця... – С. 187.

- ⁵⁵ Скифъ. По Галицкому Подолью. (Отъ нашего корреспондента) / Скифъ // Львовскій Вѣстникъ. Ежедневная газета издаваемая при Управленіи Военнаго Генераль-Губернаторства Галиціи. – 1915. – 26 мая. – № 85. – С. 2.
- ⁵⁶ Пляни змосковщєня сѣдной Галичини // Свобода. – Відень, 1915. – 2 марта. – Ч. 4. – С. 1.
- ⁵⁷ Там само. – С. 1–2; Организация въ Галиціи курсовъ общерусскаго языка // Львовское военное слово. – 1914. – 14 ноября. – № 39. – С. 2.
- ⁵⁸ ЦДІАК України, ф. 365, оп. 2, спр. 27. Телеграммы начальнику штаба корпуса жандармов о ходе военных действий в Галиции. Копии. 31 декабря 1914 г. – 31 августа 1915 г., арк. 20, 22, 23, 46; оп. 1, спр. 235. Жандармский пункт Временного жандармского управления в гор. Коломые, Коломыйского уезда. Сведения об экономическом положении, об административных учреждениях и политических организациях Коломыйского уезда; донесения начальнику жандармского управления военного генерал-губернаторства Галиции... 7 декабря 1914 г. – 28 февраля 1915 г., арк. 14, 14 зв.
- ⁵⁹ Р. С. Бой въ Станиславовѣ / Р. С. // Львовское военное слово. Издав. Штабом Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго Фронта. Военная, политическая, общественная и литературная газета. – 1915. – 21 февраля. – № 132. – С. 3.
- ⁶⁰ Обзоръ военныхъ дѣйствій. По свѣдєніямъ Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта. Къ 12-му февраля // Львовское военное слово. – 1915. – 12 февраля. – № 124. – С. 1–2. – С. 2; Отъ штаба Верховнаго Главнокомандующаго. Официально, 12 февраля // Львовское военное слово. – 1915. – 14 февраля. – № 126. – С. 1–2. – С. 2.
- ⁶¹ Обзоръ военныхъ дѣйствій. По свѣдєніямъ Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта. Къ 19-му февраля // Львовское военное слово. – 1915. – 20 февраля. – № 131. – С. 1.
- ⁶² Війна. (3 военныхъ звітів до дня 23 лютого с. р.). В Галичині // Свобода. – Відень, 1915. – 23 лютого. – Ч. 3. – С. 6.
- ⁶³ ЦДІАК України, ф. 365, оп. 1, спр. 256. Донесения начальнику жандармского управления военного генерал-губернаторства Галиции о приеме унтер-офицером Станиславского пункта и отъезде в командировки... 2 декабря 1914 г. – 10 апреля 1915 г., арк. 88, 101; оп. 1, спр. 186. Переписка с начальником жандармского управления военного генерал-губернаторства Галиции и жандармскими унтер-офицерами о наблюдении за местным населением... 26 апреля 1915 г. – 18 мая 1915 г., арк. 6, 6 зв.
- ⁶⁴ ЦДІАК України, ф. 365, оп. 1, спр. 27, арк. 329.
- ⁶⁵ Обзоръ боевыхъ дѣйствій “Армейскаго Вѣстника”. Отъ 3 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 5 мая. – № 65. – С. 3.
- ⁶⁶ Обзоръ боевыхъ дѣйствій “Нашего Вѣстника”. За 2 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 4 мая. – № 64. – С. 3.
- ⁶⁷ Обзоръ военныхъ дѣйствій. (По свѣдѣніямъ Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта). Ко 2-му мая // Львовское военное слово. – 1915. – 5 мая. – № 168. – С. 1.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ Там само; Обзоръ боевыхъ дѣйствій “Армейскаго Вѣстника”. Отъ 3 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 5 мая. – № 65. – С. 3; Отъ штаба Верховнаго Главнокомандующаго. Официально, 2 мая // Львовское военное слово. – 1915. – 3 мая. – № 167. – С. 1.
- ⁷⁰ Война. Отъ штаба Верховнаго Главнокомандующаго. Официально, 24 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 25 мая. – № 84. – С. 3.
- ⁷¹ Война. Отъ штаба Верховнаго главнокомандующаго. Официально, 30 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 31 мая. – № 90. – С. 3; Отъ Ставки Верховнаго Главнокомандующаго. (По телеграфу). 30 мая // Львовское военное слово. – 1915. – 31 мая. – № 191. – С. 1.
- ⁷² Война. Отъ штаба Верховнаго главнокомандующаго. Официально, 2 іюня // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 3 іюня. – № 93. – С. 3; Война. Отъ штаба Верховнаго главнокомандующаго. Официально, 4 іюня // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 6 іюня. – № 96. – С. 3; Обзоръ военныхъ дѣйствій. (По увѣдомлѣніямъ Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта) // Львовское военное слово. – 1915. – 2 іюня. – № 192. – С. 3; Отъ Ставки Верховнаго Главнокомандующаго. (По телеграфу). 5 іюня // Львовское военное слово. – 1915. – 6 іюня. – № 195. – С. 1.
- ⁷³ Обзоръ боевыхъ дѣйствій “Армейскаго Вѣстника”. Отъ 3 мая // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 5 мая. – № 65. – С. 3; Обзоръ военныхъ дѣйствій. (По свѣдѣніямъ Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта). Ко 2-му мая // Львовское военное слово. – 1915. – 5 мая. – № 168. – С. 1.
- ⁷⁴ На Покутю і Буковині // Свобода. – Відень, 1915. – 21 мая. – Ч. 15. – С. 6; Заполовський В. Вплив Горлицької операції на активізацію бойових дій ... – С. 35–38.
- ⁷⁵ Отъ штаба Верховнаго Главнокомандующаго. Официально, 8 мая // Львовское военное слово. – 1915. – 9 мая. – № 172. – С. 1.

- ⁷⁶ Война. Отъ штаба Верховнаго главнокомандующаго. Официально, 2 іюня // Львовскій Вѣстникъ. – 1915. – 3 іюня. – № 93. – С. 3.
- ⁷⁷ Покуття. Историко-этнографічний нарис... – С. 143–144.
- ⁷⁸ Війсковий орган про російську офензиву. Останнє число “Війскового Листка” (з 17 с. м.) ось як розглядає положенє на російськїм фронтї за час до 14 червня с. р. // Дїло. – 1916. – 21 червня. – Ч. 152 (9051). – С. 2.
- ⁷⁹ Російська офензива // Дїло. – 1916. – 28 червня. – Ч. 158 (9057). – С. 2.
- ⁸⁰ Военні вїсти // Громадський голос. Українська радикальна часопись. – 1916. – 10 липня. – Ч. 14. – С. 6; Опорожненє Коломиї і наш похід на Волині // Дїло. – 1916. – 2 липня. – Ч. 162 (9061). – С. 2; Звіти австро-угорського генерального штабу. Вїйна з Росїєю // Свобода. – Відень, 1916. – 8 липня. – Ч. 28. – С. 2.
- ⁸¹ Вїсти з Товмача // Свобода. – Відень, 1916. – 15 липня. – Ч. 29. – С. 5.
- ⁸² Новинки. Що діє ся на Покуттю // Дїло. – 1916. – 27 липня. – Ч. 183 (9082). – С. 3.
- ⁸³ Новинки. Товмач під боевою лінією // Дїло. – 1916. – 1 серпня. – Ч. 187 (9086). – С. 3.
- ⁸⁴ Російські звідомленя. З 8 серпня по полудни. З 8 серпня вечером // Дїло. – 1916. – 12 серпня. – Ч. 197 (9096). – С. 2.
- ⁸⁵ Російські звідомленя. З 9 серпня пополудни. З 9 серпня вечером // Дїло. – 1916. – 13 серпня. – Ч. 198 (9097). – С. 2.
- ⁸⁶ Покуття. Историко-этнографічний нарис... – С. 144.
- ⁸⁷ Савченко В. Н. Восточная Галиция... – С. 98; Кучера І. Суспільно-політична і культурно-релігійна діяльність російської окупаційної адміністрації... – С. 67.
- ⁸⁸ Знищенє східної Галичини // Дїло. – 1916. – 2 падолиста. – Ч. 267 (9174). – С. 2.
- ⁸⁹ Вїсти зі Станиславова і з Коломиї // Свобода. – Львів, 1917. – 20 січня. – Ч. 3. – С. 6.
- ⁹⁰ Chirowski D. Dzieje miasta Tuśmienicy... – S. 49.
- ⁹¹ ІР НБУ ім. В. Вернадського НАН України, ф. 318, од. зб. 35, арк. 12–14.
- ⁹² Вїсти з Товмача // Свобода. – Відень, 1916. – 15 липня. – Ч. 29. – С. 5.
- ⁹³ ЦДІАЛ України, ф. 748 сч. Пересування підрозділів Галицького округу, м. Чернівці у 1916–1917 рр., оп. 1, спр. 7. Заведывающий передвижением русских войск Галицийского района. Перечень ж/д линий по участкам и комендантскими управлениям и переписка о распределении комендантов по участкам. 22 декабря 1916 г. – 14 марта 1917 г., арк. 15.

В статье рассмотрены особенности российской оккупационной политики на территории Покуття в период Первой мировой войны. Показан ход военных действий, которые привели к захвату историко-географического региона российскими войсками, раскрыты характерные особенности становления оккупационного режима в крае, прослежены непростые взаимоотношения российской власти с местным населением.

Ключевые слова: Первая мировая война, Покутье, военные действия, фронт, оккупация, оккупационная администрация, репрессии.

The peculiarities of the Russian occupying policy on the territory of Pokuttya in the period of World War I are studied in the article. The run of military operations that caused the seizure of the historic and geographic region by the Russian forces are shown by the author; the characteristic features of the Russian regime formation on the land are revealed; not simple relations between the Russian authority and the local population are traced.

Keywords: World War I, Pokuttya, military operations, front, occupation, occupying administration, repressions.